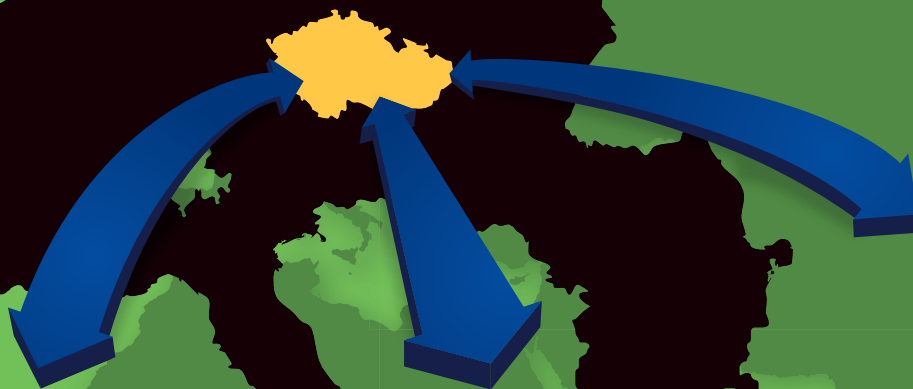

ČESKÁ REPUBLIKA MALÝM HRÁČEM NA VELKÉM POLI

Jak vést obchod směrem k potravinové bezpečnosti

Úvod

Už přes dva roky se vedou horké diskuze o tom, kam směřuje Společná zemědělská politika EU (SZP EU), v jaké výši a podle jakých kritérií se budou přidělovat zemědělské dotace, jaký dopad bude mít budoucí reforma 2014-2020 na životní prostředí, rozvoj venkova a s tím související sociální aspekty. Přestože se jedná o politiku Evropské unie, dopady plynoucí z těchto rozhodnutí zdaleka přesahují její hranice. Nevztahuje se totiž pouze na evropské, a tím i na české zemědělství, třebaže v první řadě má sloužit právě nám, k zajištění dostatečné produkce potravin a tím i potravinové bezpečnosti. Rozhodnutí přijatá v rámci SZP EU mnohdy ohrožují, či značně narušují, potravinovou bezpečnost třetích zemí, včetně těch nejchudších.

Tento přesah, jakož i vliv jiných evropských politik na rozvojové země, si Evropská unie uvědomuje. Ve svých smlouvách a následných politických dokumentech se opakovaně zavazuje k tzv.

konceptu koherence (soudržnosti) politik pro rozvoj (anglicky Policy Coherence for Development - PCD). Tedy k tomu, že bude přihlížet k rozvojovým aspektům při tvorbě politik, které se samy rozvoje netýkají.

Odkaz na právní normu týkající se koherence politik pro rozvoj

Článek 21 Smlouvy o Evropské unii: „Unie dbá na soudržnost mezi jednotlivými oblastmi své vnější činnosti a mezi těmito oblastmi a svými ostatními politikami.“
Článek 208 Smlouvy o fungování Evropské unie (bývalý článek 177 o ES) „Unie přihlíží k cílům rozvojové spolupráce při provádění politik, které by mohly mít vliv na rozvojové země.“

Česká republika se v rámci zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS ČR) hlásí k témuž konceptu. Nadcházející reforma Společné zemědělské politiky je zároveň velkým tématem nejen pro české zemědělce.

Nicméně již z předešlých dob se nesou problémy s nesoudržností zemědělské a rozvojové politiky, které se s návrhem nadcházející reformy dále rozvířily.

Cílem tohoto materiálu je tedy přispět k prohloubení debaty o soudržnosti Společné zemědělské politiky EU s principy rozvojové spolupráce, představit současnou bilanci českého agrárního zahraničního obchodu a jeho možné dopady na třetí země a podtrhnout nutnost dalšího prosazování spravedlivých podmínek trhu.

Koherence a Zahraniční rozvojová spolupráce ČR

Po řadu let je SZP terčem vnitroeurovské i mezinárodní kritiky, která jí vytýká, že dotacemi vývozu snižuje ceny zemědělských komodit na světovém trhu, zaplavuje trhy rozvojových zemí a přispívá k vytěsňování farmářů z jejich místních trhů. Evropská Společná zemědělská politika však prošla od počátku 90. let minulého století řadou reforem. Zástupci EU sice často podobné negativní účinky z minulosti připouštějí¹, ale hned argumentují², že Evropská unie svými zemědělskými reformami z let 1992, 2000, 2003 a 2008 mezitím tyto problémy překonala.

Skutečně tak došlo k nahrazení vázaných plateb přímými platbami (tedy opatřením, které teoreticky nevede k žádnému nebo pouze minimálnímu narušení trhu a dle pravidel Světové obchodní organizace (WTO) je řazeno do zelené skupiny –green box) a k postupnému silnému ústupu od využívání vývozních náhrad (dotací), třebaže je tento mechanismus právně zachován. Přesto však přímé platby v praxi určitá narušení působí, jelikož fungují jako skryté vývozní dotace. Dále pak přetrvávají problémy spojené s celní ochranou a netarifními bariérami pro dovozy z chudých zemí a není zcela jasné, nakolik dovozy do Evropy skutečně vytváří příležitosti pro drobné zemědělce v rozvojových zemích. Rovněž zůstává otázkou, jak přistupovat ke konkurenceschopnosti a navyšování produkce evropské zemědělské výroby, aby se nedostaly do konfliktu se zajištěním potravinové bezpečnosti a především práva na potraviny v rozvojových zemích³.

Nadcházející reforma SZP tak může představovat příležitost k odstranění či prevenci různých jejich nesoudržností s rozvojovými cíli. Přesto však její legislativní návrhy předložené Evropskou komisí (EK) dne 12. října 2011 nepředstavují, pokud jde o soudržnost, žádné zlepšení.

Česká Republika jakožto člen EU a dalších mezinárodních organizací (např. OSN, WTO) sama ve své *Koncepci zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010 – 2017*⁴ označuje různá probíhající jednání o obchodních a rozvojových otázkách jako problematická a řadí proto mezi jednu ze svých sektorových priorit takový ekonomický rozvoj, kdy má být kladen důraz na koherenci politik pro rozvoj. Zároveň však, jako země s určitou přetrvávající mírou soběstačnosti zemědělské produkce, velmi pozorně sleduje, co všechno přinese nadcházející reforma SZP i samotné ČR, jejím zemědělcům a jaké dopady bude mít na vlastní konkurenceschopnost a další vývoj soběstačnosti.

Pokud se podíváme z blízka na současný agrární zahraniční obchod ČR, je možné odvodit, kde, jestli a jak, se sama ČR podílí na prohlubování nesoudržnosti SZP a nakolik by jí ublížilo, kdyby tyto mechanismy poškozující rozvojové země byly odstraněny. Nutno však dodat, že to není pouze obchod a jeho procentuelní zastoupení či finanční vyčíslení, co způsobuje jednotlivé nesoudržnosti a ovlivňuje životy obyvatel v rozvojových zemích. Mnohdy jde i o způsob, jak je obchodováno (skrz velkoobchod, či fair trade) a jaké další faktory stojí v pozadí produkce dané zemědělské komodity (přístup k půdě, osivu, respektování lidských práv a další).

Agrární zahraniční obchod ČR z blízka

Jak uvádí studie ÚZEI⁵ o koherenci zemědělské a rozvojové politiky, význam agrárního zahraničního obchodu (AZO) s třetími zeměmi po vstupu ČR do EU značně poklesl. V průměru let 2007-2011 zaujímal podíl obchodu s třetími zeměmi na celkovém AZO ČR na straně vývozu 8 % (8,8 mld. Kč) a na straně dovozu 15 % (21,0 mld. Kč) (viz graf). Pokud sledujeme dovoz podle země odeslání a nikoliv podle země původu, je tento podíl výrazně nižší a dosahuje jen 7 %.

1 Evropská Komise: *EU report on Policy Coherence for Development* (Zpráva EU o soudržnosti politik ve prospěch rozvoje). 2009, s. 129

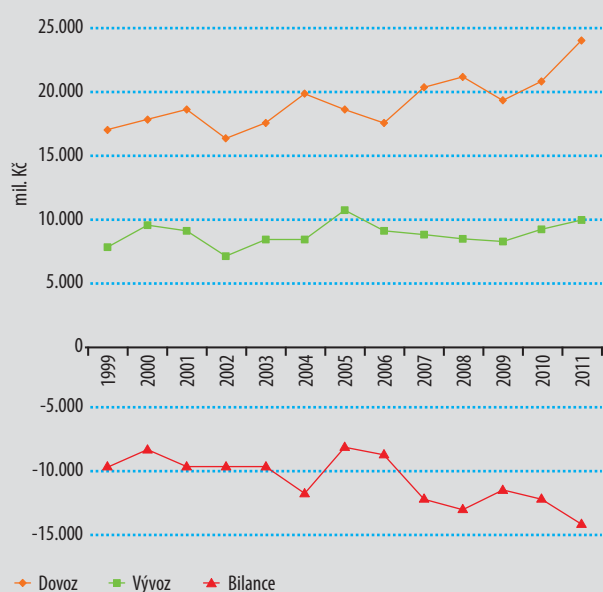
2 Evropská komise, posouzení dopadu. *The Common Agriculture Policy towards 2020* (Společná zemědělská politika do roku 2020 (SEC(2011)1153). Pracovní dokument útvarů Komise, 20. října 2011, příloha 12, s. 2.

3 Pro více informací viz Destrée, A.: *Na cestě k větší soudržnosti Společné zemědělské politiky ve prospěch rozvoje? Pozor, kam šlapeme!* Glopolis 2012[online] <http://glopolis.org/cs/clanky/na-cestě-k-větší-soudržnosti-společne-zemedelske-politiky-ve-prospech-rozvoje/>.

4 Ministerstvo zahraničních věcí ČR, *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010 – 2017*. MZV 2010 [online] <http://www.czda.cz/rozvojova-spoluprace/rozvojova-spoluprace-cr-zrs.htm>, citace 28. 3. 2012.

5 Ratering, T., Pohlová, K., Turecký, T.: *Koherence zemědělské a rozvojové politiky*. ÚZEI, 2012.

Graf: Vývoj AZO ČR s třetími zeměmi (v mil. Kč)

Pozn. Teritoriální hledisko podle země původu.
Zdroj: Databáze zahraničního obchodu ČSÚ (2012)

AZO ČR s nejméně rozvinutými zeměmi (NRZ), které jsou nejvíce zranitelnou skupinou zemí, zaujímá dovoz v hodnotě pouhých 109,8 mil. Kč a není tak označován za intenzivní. Výjimku z této skupiny zemí tvoří Bangladéš, kam směřuje až 61 % vývozu z ČR. Navíc se jedná především o zahuštěné mléko a syrovátku. Dopad na tuto konkrétní zemi, v konkrétním sektoru je tedy již zaznamatelný.

Terminologická vsuvka

Třetí země - za třetí země jsou označovány všechny země mimo EU - rozvojové země (RZ), země BRIC, bývalé státy SNS, Kanada, Švýcarsko, USA a další.

Rozvojové země jsou uváděny včetně nejméně rozvinutých zemí (NRZ).

Země BRIC - označení pro Brazílii, Rusko, Indii a Čínu.

Země původu je země, ve které bylo zboží vyrobeno nebo zpracováno.

Země odeslání je země, ze které bylo zboží zasláno, zpravidla se jedná o zemi, ve které má sídlo dodavatel (nemyslí se tím však země transportní).

Dále je nutné zmínit, že značnou část dovozu ČR nerealizuje přímo ze třetích zemí, nýbrž prostřednictvím obchodníků v jiných zemích EU. Týká se to zejména Německa a Nizozemska, které disponují přístavy a těží z rozvinutého zahraničního obchodu. To se odráží například na dovozu sójových pokrutin, kdy je naším hlavním dodavatelem právě Německo. Z pohledu dovozu této komodity ze třetích zemí zaujímá ČR v rámci EU pouze malý podíl. V rámci intra- EU obchodu už však patří s podílem 6,4 % (průměr let 2007-2011) spolu s Maďarskem a Polskem k relativně významným dovozcům a řadí se hned za velké odběratele, jakými jsou Německo a Francie.

Tabulka: Hlavní odběratelé a dodavatelé českého AZO pro ČR v průměru let 2007-2011*

Vývoz – odběratelé zemědělských komodit a produktů		Dovoz – dodavatelé zemědělských komodit a produktů	
Země	%	Země	%
Rusko	20,2 (roční hodnota dovozu z ČR 1,8 mld. Kč)	Brazílie	14,5 (roční hodnota vývozu do ČR 3,1 mld. Kč)
Chorvatsko	8,8	Čína	10,1
Ukrajina	7,6	USA	8,2
Švýcarsko	5,9	Turecko	6,1
Japonsko, USA	5,7	Vietnam	4,5
Norsko	4,6	Švýcarsko	3,6
Libanon	3,8	Kanada	3,1
Turecko	2,9	Thajsko, Maroko, Argentina, Kolumbie, Chile, Ekvádor, Jihoafrická republika (JAR), Indie, Kostarika, Izrael, Mexiko, Norsko, Chorvatsko, Ukrajina, Panama, Srbsko, Indonésie a Peru	>1
Thajsko, Srbsko, Spojené arabské emiráty (SAE), Saudská Arábie, Bělorusko, Čína, Kanada, Bosna a Hercegovina, Bangladéš a Kuvajt	>1		

* V rámci obchodu s třetími zeměmi s alespoň 1% podílem

Zdroj: ÚZEI, (2012)

Z prioritních zemí zahraniční rozvojové spolupráce ČR⁶ jsou nejvýraznějšími odběrateli Ukrajina, Srbsko a Bosna a Hercegovina. Nejvýznamnějšími dovozci zemědělských, či potravinářských komodit pak jsou Vietnam, Ukrajina a Srbsko. Dle závěrů studie ÚZEI agrární obchod s těmito zeměmi patrně cílům realizované zahraniční pomoci neodporuje. Tento závěr je však možné učinit pouze pokud hodnotíme procentuelní zastoupení v celkovém AZO ČR a odhlédneme-li od dalších faktorů (environmentálních, lidsko-právních), které sehrávají roli při produkci či zpracování těchto produktů. Například v souvislosti s pěstováním rostlin pro parfumářský a farmaceutický průmysl a ovoce, které jsou hlavními importovanými artikly z Burkina Faso, se často mluví o zabírání půdy⁷ a dětské práci. Dále mezi vyváženými komoditami najdeme např. kondenzované mléko, zahuštěnou smetanu, syrovátku, pektinové látky a živou drůbež, kdy o vývozu těchto komodit z EU se obecně mluví v souvislosti s narušováním trhů v rozvojových zemích.⁸

Malá země, malý vliv, žádná nesoudržnost?

Celková míra agrárního zahraničního obchodu ČR se třetími zeměmi není v rámci EU příliš vysoká (0,4 % v roce 2010). S rozvojovými zeměmi, se pak z pohledu EU jedná o tisíce procent. Nicméně v případě určitých zemí a specifických komodit, např. zahuštěného mléka zaujímala až 1,5 % unijního vývozu do třetích zemí.

Dalším příkladem možných výraznějších dopadů českého AZO na RZ je výrazné zastoupení unijního dovozu sójových pokrutin (6,4 %), třebaže zprostředkovaně. V případě této komodity je obzvláště důležité vnímat i širší souvislosti. Téměř výhradními dovozci do Evropy jsou Brazílie a Argentina, kdy za účelem produkce sóji a uspokojení evropského trhu dochází k rozsáhlému odlesňování, vyvlastňování půdy a dalším nežádoucím dopadům v těchto zemích⁹. Navíc je na tuto produkci navázána intenzivní masná produkce (jak v Evropě, tak ve výše zmíněných zemích) a s nimi spojené dopady na životní prostředí, wellfare zvířat a v některých případech i zdraví spotřebitele. Zvážíme-li tyto okolnosti, neměl by se tento podíl již úplně marginalizovat.

V případě subvencovaných vývozů je situace podobná. Jak v celé EU, tak v ČR došlo za posledních 7 let k jejich významnému snížení (ze 782 mil. Kč na 20 mil. Kč pro ČR, tj. na minimální úroveň). Navzdory tomu ale podíl sub-

vencovaného vývozu na celkovém exportu do třetích zemí byl v některých letech relativně vysoký a obzvláště v případech některých zemí, jako například Thajsko, Bangladéš, a v případě určitých komodit - sušené mléko, je nezanedbatelný. Neposledním příkladem je loňský rok, kdy téměř celý objem exportních náhrad pro ČR (16,7 mil. Kč) byl přidělen na vývoz 3 tis. tun živého skotu do třetích zemí¹⁰.

Ilustrační foto: Sušené mléko

Co na to čeští zemědělci?

Z dotazníkového šetření se čtyřmi zájmovými zemědělskými organizacemi z ČR, které proběhlo v dubnu 2012¹¹, vyplynulo, že všichni respondenti, zastupující názory svých organizací a jejich členů, mají určité povědomí o koherenci politik pro rozvoj a domnívají se, že současná SZP využívá, alespoň částečně, instrumentů, které jsou v rozporu s rozvojovou politikou EU, resp. ČR. Nedomnívají se ale, že by koherence měla být jedním z hlavních hybatelů reformy SZP. Velmi často proto, že důvody "pro" koherenci nejsou dostatečně vysvětlené.

6 Ministerstvo zahraničních věcí ČR, op. cit.

7 Pro více informací viz Prášková, D.: *Zábory půdy v Africe - hrozba pro potravinovou bezpečnost*. Glopolis, 2011.

8 Pro více informací viz Ratering, T., Pohlová, K., Turecki, T., op.cit.

9 Pro více informací viz Paasch, A.: *Evropská zemědělská politika a obětování přece*. Diskuzní dokument Ecofairtrade Dialogue. Misereor, 2012.

10 Pro více informací viz Ratering, T., Pohlová, K., Turecki, T., op.cit.

11 Pro více informací viz Ratering, T., Pohlová, K., Turecki, T., op.cit.

Přesto by čeští farmáři podpořili odstranění některých škodlivých instrumentů, jmenovitě zrušení vývozních náhrad a v některých případech i celní ochrany. V případě domácích podpor by jejich zrušení považovali za neakceptovatelné a velký dopad by vnímali v případě zrušení netarifních bariér. Je tedy patrné, že řešení nesoudržností v této oblasti ještě bude velmi komplikované.

Neuškodí nám neškodit

Cesta k soudržné zemědělské politice není snadná.

Přestože podíl rozvojových zemí na českém agrárním zahraničním obchodu není velký, tím méně v kontextu EU, neznamená to, že se ČR nemusí otázkou koherence zemědělské politiky s potřebami rozvojových zemí zabývat.

Tak jako ostatní státy EU, i Česká republika se zavázala k prosazování a plnění principů PCD, a proto má stejnou odpovědnost k jejich zohledňování při tvorbě národních a evropských politik jako ostatní členské země.

Soudržnost v oblasti rozvojové politiky navíc ve většině případů nestojí v protikladu se zájmy evropských ani českých zemědělců.

Fakt, že dopady agrárního zahraničního obchodu ČR na rozvojové země jsou v porovnání s jinými zeměmi EU podstatně nižší, lze naopak použít jako výhodu a je možné si tak upevnit snazší výchozí pozici v prosazování těchto principů.

Zároveň je žádoucí neposuzovat dopady na rozvojové země pouze podle jejich vyčíslení, ale i dalších faktorů, jako jsou dopady na životní prostředí, či lidská práva¹².

Nerozhoduje pouze množství obchodované komodity, ale i způsob, jakým je obchodována. Velké množství importované kávy, která pochází od drobných zemědělců z rozvojových zemí a je nakoupená prostřednictvím fair trade obchodu, přispěje k posílení potravinové bezpečnosti v rozvojových zemích a naopak podporuje princip soudržnosti. O velkoobchodním dovozu stejného množství sojových pokrutin toto nelze říci.

Doporučení na závěr

Glopolis se přiklání k doporučením vyplývajícím z nedávné studie ÚZEI¹³, v níž se uvádí, že by se ČR měla předně zaměřit na koordinační mechanismy a prosazování spravedlivých podmínek českého, evropského i mezinárodního trhu.

Další otevřený prostor se nabízí pro posílení informovanosti českých zemědělců o konkrétních dopadech SZP na rozvojové země a prohloubení jejich znalosti o principu koherence politik pro rozvoj.

Prospěšná by mohla být i hlubší a širší diskuse o koherenci zemědělské politiky s potřebami rozvojových zemí mezi zemědělskou veřejností a vládními i nevládními organizacemi, které „koherenci“ prosazují¹⁴.

Na evropské úrovni by pak ČR měla podporovat zvyšující se soudržnost a taková opatření, která omezují negativní dopady vývozu a dovozu směřujících jak ven z EU, tak i dovnitř.

Tento dokument by měl přispět k diskuzi o soudržnosti SZP a rozpravit tak případnou debatu na dané téma. Nicméně je nutné si uvědomit, že to není pouze Společná zemědělská politika, kde by se EU a tím i Česká republika měla více věnovat soudržnosti politik s rozvojem, a tím i respektování lidských práv (obzvláště pak práva na potraviny), ale i ostatní probíhající jednání o obchodních a dalších politikách EU s jinými regiony světa, by měla tento faktor brát na zřetel a zohledňovat.

13 viz Rättinger, T., Pohlová, K., Tureckí, T., op.cit.

14 Glopolis v této souvislosti podporuje konkrétní reformní návrhy a doporučení evropské platformy rozvojových organizací CONCORD, určených Evropskému parlamentu a členským státům EU, které budou rozhodovat o budoucnosti SZP. Pro více informací o těchto doporučeních viz http://www.concordeurope.org/Files/media/0_internetdocumentsENG/4_Publications/3_CONCORDs_positions_and_studies/Positions2012/120213-CONCORDletter-on-CAP-to-MEPs-FINAL.pdf; viz také http://www.concordeurope.org/Files/media/0_internetdocumentsENG/5Press/Position-studies/2011_03_07--Statement-on-CAP_-CONCORD_Via-Campesina.pdf.

12 Pro více informací viz Paasch, A.: *Human Rights in EU Trade Policy - Between Ambition and Reality*. Misereor, 2011.

**Česká republika malým hráčem na velkém poli
Jak vést obchod směrem k potravinové bezpečnosti**

Autorka:

Grafický design:

Vydavatel:

Blanka Křivánková

Creative heroes (www.creativeheroes.cz)

Glopolis

Soukenická 23

110 00 Praha 1

Tel./fax: +420 272 661 132

www.glopolis.org

Červen 2012

Glopolis je nezávislé analytické centrum se zaměřením na globální výzvy a příslušné odpovědi České republiky a EU. Ve spolupráci s těmi, kteří utvářejí politiku, byznys a veřejné mínění, je naším dlouhodobým cílem zlepšit politickou kulturu a přispět k přechodu na chytrou ekonomiku, k energetické a potravinové zodpovědnosti. Více informací na **www.glopolis.org**.

Dokument vyšel s podporou Evropské unie a České rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Obsah dokumentu nemusí vyjadřovat stanoviska sponzorů a nezakládá odpovědnost z jejich strany.

)(glopolis